

6.1. UTÓSZÓ

Csontom velejéig szkeptikus ember vagyok. Nemcsak a kívülről rám tukmált eszmerendszerekben, hanem már saját világképemben is kételkedem.

Kételyem oka pedig a következő:

Belátásom szerint minden emberi reflexió először is gondolkodásunk finalitásából kifolyólag (racionálisan), azután a nyelvben örökölt fogalomrendszer folytán (kulturálisan) eltorzítja, emberi vonásokkal ruházza fel a világot. Amit mi világnak vélünk, az már csak *gondolt* világ.

Valami fontosra gyanakszom itt.

Meglehet, még a végső (úgynevezett transzcendens) problémák is kizárólag abból adódnak, hogy alapkategóriáink antropomorfak. Analizátoraink szerkezete, gondolkodásunk finalitása, a hajdani nyelvalkotó emberközösség animisztikus őskultúrája folytán egész nyelvi-fogalmi rendszerünk mindmáig antropomorf. Azért nem lehet feltenni bizonyos kérdéseket, azért antinomikus rájuk a válasz, mert *csakis* fogalmi rendszerünkől (nem pedig magából a való világból) fakadnak.* A valósághoz egyszerűen nincs mód közel férköznünk – legalábbis fogalmi gondolkodással.

És eközben magam is fogalmilag gondolkodom; állandóan beszélek, írok; azt az igényt támasztom (magammal szemben), hogy amit nyelvileg megformulázok, az igaz legyen.

Miközben nagyon jól tudom, hogy a világról nem lehet emberi nyelven beszélni, mégis emberi nyelven beszélek róla; lépten-

* A transzcendens kérdések forrása eszerint az antropomorf fogalomrendszer. Ezért antinomikus rájuk a válasz.

nyomon ismeretelméleti csapdába, paradox helyzetekbe sodrom magam; ahogy mondani szokták: elszántan ostromlom a lehetetlent.

A lehetetlent azonban kár ostromolni.

Úgy kell lennie tehát, hogy valahol, mélyen, még mindig él bennem a naiv hit: igazat mondani mégsem egészen lehetetlen. Nem minden esetben, nem föltétlenül az. A nyelv bizonyos feltételek közt igenis képes valóságbeli tényállásokat modellálni, s kommunikációs eszközként működve ezért hiteles információkat is közvetíthet. Ha ez másképpen lenne, sohasem vált volna dominánssá a Földön, sőt már régen kipusztult volna az emberi faj.

A fogalmi gondolkodás következtetések útján jut el érvényeseknek vélt ítéletekhez.

A szigorúan induktív úton létrejött logikus következtetések nagy valószínűséggel igazak.

Csakhogy deduktív következtetések is vannak, sőt pusztán a nyelvhasználat folytán (a szavakban rejlő teleologikus képzetek folytán) még az induktívakba is sűrűn keverednek deduktív elemek. Az emberi nyelv úgyszólván mindenestül deduktívvá teszi a fogalmi gondolkodást.

Melyek azok a feltételek, amelyek ha teljesülnek, egy deduktív következtetés igaz lehet?

1. Pontos, hiteles fogalomrendszer.
2. Eltalált logikai út.
3. A premisszák helyessége.

(Premisszákon itt a gondolkodásunkat nyíltan vagy rejtetten meghatározó axiomatikát értem.)

Mindhárom feltételt csakis a matematika teljesíti, ez tehát az egyetlen érvényes deduktív tudomány, s egyúttal a tudomány objektív nyelve. A nyelvi-fogalmi gondolkodásban egyedül az „eltalált logikai útra” lehet esély; pontos, hiteles fogalomrendszerrel, evidens premisszákkal itt egyszerűen nem rendelkezünk.

Csak az imént árultam el gyanúmat, hogy a „premisszák” helytelensége maga is fogalomrendszerünk természetéből következik. Abból, hogy alapkategóriáink *mind* antropomorfak. Márpedig ez nagyon fontos tény, hiszen a matematikán, geometrián kívül minden lehetséges deduktív eszmerendszer épp ezekkel

az értelmetlen premisszákkal (a transzcendens kérdésekre adható antinomikus válaszokkal) van nyíltan vagy rejtetten megalapozva.

Szintén csak az imént szögeztem le, hogy a nyelvhasználat még induktív következtetéseinket is gyakran deduktívvá kontaminálja.

Vagyis a fogalmi reflexió egész lehetetlensége, világidegensége végső soron egyetlen okra vezethető vissza. Ez pedig a nyelvben hagyományozott fogalomrendszer. Ez az, ami miatt nem alkothunk érvényes axiomatikát, filozófiát, ami miatt még csak helyes következtetésekre sem juthatunk. A fogalmi gondolkodás annál fogva, hogy fogalmi, eleve problematikusakká teszi ítéleteinket.

Én tehát amikor ebben a könyvben mégis érvényes ítéleteket próbáltam magamból kicsikarni, tulajdonképpen egy kísérletet végeztem el.

Kísérletem magva a következő:

Hátha sikerülne kiselejtezni a nyelvből mindazokat a szavakat, vonzatokat, amelyek gondolkodásunk törvényeiből, öskultúránkból (egyszóval örökölt nyelvi-fogalmi rendszerünkből) fakadnak, a való világtól azonban idegenek? Hátha sikerülne olyan nyelvet találni, amely elkerüli ítéleteink, következtetéseink szükségszerű (fogalmi) eltorzulását? Hátha sikerülne ily módon dezantropomorfizálni magát a fogalomrendszert, magát a nyelvet?

Ha mindez sikerülne, kísérletem egyúttal azzal az eredménnyel is járna, hogy megszabadítaná rejtett premisszáitól (értelmetlen, axiomatikus megalapozásától) legalábbis az *induktív* gondolkodást.*

És mindezt – ismétlem – szintén emberi nyelven, szintén fogalmi gondolkodással próbáltam elérni.

Magyarán szólva mindössze egy nyelvi szelekciót végeztem el. Arra gondoltam: ha az emberi nyelv emberszabású (gondolt) világot teremt, akkor az objektív nyelvnek objektív világot kell mutatnia. Mihelyt valaki dezantropomorfizálná a nyelvet, ezzel épp

* A deduktív (fogalmi) gondolkodást egyszerűen nincs mód megszabadítani értelmetlen, axiomatikus megalapozásától. Minden deduktív eszmerendszer antinomikus saroktételekből indul ki, tehát szükségképpen téves.

világképünket dezantrópomorfizálná. Nos, szavaimat jól megválogatva, minden teleologikus vonzatot, fogalmat, képzetet tőlem telhetőleg kirekesztve* megpróbáltam leírni (objektív nyelven modellálni) a való világot. Megpróbáltam arra a rétegre redukálni a nyelvet, amely nem visz a világba olyan vonásokat, amelyek nincsenek benne; nem ad teret semmiféle gondolati relativizmusnak, misztifikációnak; szóval amelyen az igazság igenis kimondható. Mit próbáltam meg? Felmutatni a reflektálatlant. Kivonni a reflexióból a reflexiót.

Egyszóval végbevittem a lehetetlent, elgondoltam a gondolhatatlant, fából csináltam vaskarikát.

Hát látják, kérem, ezért kételkedem én nemcsak a kívülről rámtukmált eszmerendszerekben, hanem már tulajdon világképemben is. Könnyen lehet, hogy miközben (nyelvi szelekció útján) igyekeztem elkerülni minden antinomikus premisszát – sőt éppen ezáltal! –, gondolkodásom rendjébe mégis valamely rejtett axiómarendszer szüremkedett be. S így gondolkodásom mégis deduktív: világképem érvénytelen. Könnyen lehet, hogy mindaz, amit esszéim sorozatában, ebben az egész elkészült könyvben előadtam, s amit én igaznak tartok (ezt elhihetik) – könnyen lehet, mondom, hogy mindaz hiábavaló kísérlet, merő képtelenség és illúzió. De talán még így is közelebb férkőzik a való világhoz, mint bármely koherens téveszmerendszer.

Ahogy már régebb leírtam:

„Nem tudom, gyanakszom, kételkedem.”

* Ez nem mindig sikerült. Némelyik valóságos összefüggésre egyszerűen nincs „objektív” szavunk. A szükségből használt teleologikus terminusokat többnyire idézőjelbe tettem. Abban bízom, hogy noha metaforikusak, az olvasó azért megérti objektív jelentésüket is.